

סקירת ספרים

צביה ולדן

כדאי מאוד לקרוא ת'קובץ הזה

על: עינת גונן (עורכת) / **חוקרים עברית מדוברת – תעודה כ"ז**

תל אביב: אוניברסיטת תל אביב: תשע"ו: 590 עמודים

הקובץ שלפנינו הוא מעין המשך של הקובץ הנחשוני **מדברים עברית** - כרך י"ח של **תעודה** שראה אור בשנת 2002. בקובץ הנוכחי **חוקרים עברית מדוברת**, מובאים תוצרים של קבוצת חוקרים המתייחסים לאותו קורפוס, ובעצם התקבצותם גלומה עוצמה רבה. אין ספק שהוא ציון דרך בהתפתחותה המואצת של העברית כשפת יומיום, ולכן אני ממליצה לעיין בו לעומק, להקשיב לקבצים הקוליים ולהשקיע את הזמן הנדרש כדי לקרוא ניתוחים ופרשנויות המבוססים על קורפוס מדובר. הוא מאיר את העברית באור חדש, שהרי יש פער בין השפה המדוברת לשפה הכתובה, ופער גדול עוד יותר בינה לבין מה שלומדים ומלמדים שנים רבות על אודות השפה תוך התבססות על קורפוס כתוב באופן בלעדי. לכך התייחסה אחת החלוצות בחקר שפות מדוברות – קליר בלנש בנבנישתי, בלאנש-בנבניסט כפי ששמה מאוית כאן – המצוטטת בקובץ זה על ידי שלמה יזרעאל (עמ' 177): "אין זה ראוי להשתמש בעברית המדוברת כדי להמחיש תאוריה, אלא יש לפתח תאוריה שתאפשר גישה אל נתוני העברית המדוברת[...]".

הקובץ הנוכחי הוא למעשה המסד והתחלת הטפחות של תאוריה כזאת. ראשית עומד לרשותנו המאגר, הפתוח לכול, ויש לשוב ולברך על כך בכל הזדמנות. הוא מהפכני מעצם העובדה שלמקשיב יש הזדמנות לשמוע בצורה מבוקרת התנהגויות לשוניות, שעד כה נאלץ להתייחס אליהן בדרך התרשמותית בלבד. הוא שונה גם מדיבור שנותח על בסיס טקסטים מתומללים ברמות שונות; לפנינו דיבור ספונטני, שלא הוכפף לשום מסננים או הנחיות. תמליל של טקסט המונח על הנייר הוא "תמלול" ולא "תכתוב". לא מוכרחים להוסיף מילים ומונחים שאין בהם צורך, אפילו אם האקדמיה הציעה אותם... מותר גם לכתוב **ברור**, ולא רק **ברי**. הוא הדין **בממשק** – המוכרת והרווחת –

שהומרה בחלק מהמאמרים בקובץ זה **במנשק**. ככלל שפת הקובץ היא שפה בהתהוות, כחלק מאותה תאוריה חדשה, כחלק מדקדוק מתהווה. ודי בכך. הוספה על צורך פונקציונלי פירושה שימוש מתוחכם יתר על המידה ההופך את הכתוב למנוכר מעבר להיותו מתנשא. השפה היא חלק מההוויה התרבותית והחברתית שלנו, וככל שיגדל מספר המתעניינים והחוקרים כן ייטב, ועל כן כדאי לקרב את המשלב ולא להרחיק אותו. עם כל העושר הטמון בו, המאגר הקיים עלול גם להתגלות כמצומצם, כשבאים לגזור ממנו הכללות סטטיסטיות, ולכן ראוי לשלב לשון זהירה לצד שאיפה מתמדת להרחיב אותו.

בחרתי ת'... כותרת לדבריי בהשראת מאמרה של **ורד זילבר-ורוד** (עמ' 229): "לא אוהב ת'...סגנון הזה" – מנשק פרוזודיה-תחביר בסביבת היסוס". נהייתי לקרוא אותו, בין השאר מפני שיש בו התבוננות מושכלת בתופעה מוכרת לכולנו. בקורפוס התגלה הרצף – ת'... (את ה...) כאחד מעשרת הרצפים השכיחים ביותר. בספרי ילדים מככבת תופעה זו כבר שנים רבות, כך למשל "ללבוש ת'מעיל כשקר" (יהודה אטלס, **והילד הזה הוא אני**, כתר: 1977). החוקרת לקחה את המבע מאחת ההקלטות בקורפוס, שם הוא נאמר על ידי בן בתגובה לשאלת אמו "אתה לא רוצה לנסות לצייר בצבעי שמן?". מן ההקלטה עולות שתי תופעות – את ה... נהגית כתי"ו פתוחה או קמוצה (ta) והגיית הברה זו מתארכת. כדי לייצג שתי תופעות אלה בכתב צריך להשמיט את האל"ף, להוסיף גרש מעל התי"ו ואחריה - שלוש נקודות. מחקרה של זילבר-ורוד מציג את ההשקה בין הרצף הסגמנטלי בשפה המדוברת לבין הגבולות הפרוזודיים בדיבור. כדי "לרוץ" בטקסט, אני ממליצה לקרוא את המאמר שכתבה זילבר-ורוד עם **הלה גרין** (עמ' 73) – "מבוא לפרוזודיה בדיבור" – משום שהוא מציע מילון מושגי לתיאור התפקידים הרבים השמורים לפרוזודיה: לשוניים, כמו חלוקה ליחידות וההבחנה בין מלעיל למלרע; פרא-לשוניים, כמו ההתייחסות של הדובר לנאמר; וחוף-לשוניים (המבחינים בין הדוברים על פי גיל, מגדר ומוצא) כמו הנגנה (אינטונציה) או מבטא האופייניים ללהג או לניב (דיאלקט). מושגים אלה מאפשרים דיון ברכיבים של השפה בתחומים מגוונים – החל ברכישתה וכלה בהתרסקותה, קרי בפתולוגיות הכרוכות בה, ועבור דרך הדגשים תרבותיים חברתיים. העיסוק בפרוזודיה מרגש במיוחד כשנוכחים במקום הראשוני השמור לה אצל פעוטות, החולקים איתנו את קווי המתאר של שפתם – את הפרוזודיות – בטרם יאכלסו אותן במילים מוסכמות.

הדיון בת'... חושף את המורכבות במינוח הכרוך בעיסוק בשפה מדוברת, שאליה מתייחס **שלמה יזרעאל** – הראש והלב של המיזם הנפלא הזה מיומו הראשון ומי שעמד בראש הסדנה שהולידה את הקובץ. בעודי מגיחה את הביקורת נתקלתי במאמר של המשורר אילן ברקוביץ' (מוסף **הארץ** 30.01.18) "פתחו ת'תא, סגרו ת'תא – כך המציאה השירה העברית אות חדשה מתחת לאפה של האקדמיה". התופעה כל כך נפוצה לטעמו עד ש"אנחנו יכולים כבר לנסח כללים לשוניים-תמטיים על הופעתה של האות החדשה בשירה: היא משמשת לסמן דחיפות של החיים ודיבוריות של השירה". בחרתי להביא את דברי המשורר מפני שהם מעלים שאלה לא פשוטה. האם מדובר באות חדשה? בסימן חדש? במילה חדשה? במילית חדשה? בתיבה חדשה? הגבולות שלהם אנו זקוקים כדי להגדיר מחדש יחידות לדיון הם חמקמקים. לגבולות אלה מוקדש אחד מחמשת הפרקים שכתב שלמה יזרעאל. בשני פרקים אחרים: "כמה מילים על מילה" ו-"ייצוג בכתב של עברית מדוברת" נשאלות שאלות דומות במהותן: כיצד מגדירים וכיצד מייצגים, שהתשובות עליהן תלויות בתכלית הכתיבה ובאידאולוגיה המונחת בבסיס עבודתו של הכותב.

למעשה עיסוק בעברית המדוברת פותח את הדיון בכל היבט והיבט המוכר מן השפה הכתובה – אוצר מילים ומילון, תחביר, מורפולוגיה וכמובן, פונולוגיה. **שמואל בולוצקי** הרבה לעסוק בפונולוגיה של העברית ובשינויים החלים בה, למשל בדיבור מהיר. אפיון בולט של מחקריו הוא הרצון להתחקות על רכיבים חמקניים במהותם. במאמרו הוא מתמקד בממצא המעיד על היכולת של הדוברים לדגל, לציין בעזרת סימן או לזהות עמדות של גרוניות שנעלמו כביכול. מדובר באל"ף, עי"ן, ה"א המכבידות על הילדים – ולא פחות על המורים – לציית לכללי הכתיב. הוא מראה, כיצד הדוברים משחזרים את המקום שלהן בזכות קונפיגורציה או בזכות הייחוד של המילה או הרצף. אם שני מנגנונים אלה לא עוזרים לזהותן, יסייע בכך ההקשר. מעניין שאחת הדוגמאות שהוא מביא מן הטקסט מוכרת לנו מלשון הילדים. הילדים אומרים: "מה פיתום (פתאום)? פיתום ורעמסס...", אבל אצל המבוגרים ההשמטה של האל"ף אינה פוגעת ביכולת של השומע להבין, משום שפיתום היא שם פרטי, ולא ערך במילון. במקרה נוסף "לא מתים (מתאים) לך היום?", ברור מתוך ההקשר שלא מדובר ב"מטים". מבחינת דרכי ההוראה של שפת האם המאמר מחזק את הגישה שכדי לדעת לכתוב נכון, אי אפשר – ואולי לא נכון – להסתפק בפונטיקה,

וצריך לגייס ידע מערכת ומבני.

הנחיות לקראת כתיבה של מילון של העברית המדוברת מובאות במאמרה מאיר העיניים של **אורה (רודריג) שורצולד**, שכן מילון שכזה עדיין אינו קיים. מעניין במיוחד הטיפול שלה במילים השאלות ובמילות הסלנג, שבדיבור ספונטני מנוכשות פחות או בכלל לא, בהשוואה לטקסטים כתובים העוברים סוגים שונים של עריכה.

גם **דורון רובינשטיין** מתמקד באוצר המילים, אלא שהוא מציג שכיחויות – עד כמה שקורפוס בסדר הגודל העכשווי מאפשר דגש שכזה. חשוב לקרוא את המאמר, שכן באופן מפתיע בחר דורון לאמץ את השיטה המילונית הנוהגת במפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית; הוא ניתח את הקורפוס כאילו היה חלק ממסד הנתונים הגדול של המילון, מה שהתאפשר בין השאר בזכות העובדה שבמילון זה אין תלות בין צורת התיבה לבין ערכה המילוני. כאמור, מאחר שהקורפוס הנוכחי הוא עדיין מצומצם יחסית – אני מציעה לאפיין אותו כ"צעיר" – ממצאיו מעניינים כשיש אפשרות להשוות אותם לקורפוס אחר. והנה בתחום הפועל נהנה דורון מנדיבותו של שמואל בולוצקי, שהעמיד לרשותו כחמש מאות פעלים שליקט מלשון העיתונות. דורון מתרשם שההבדל בתפוצת הפעלים בין לשון הדיבור (של המאגר) לבין לשון הכתב (של רשימת בולוצקי), איננו רק תלוי מדיום, אלא גם תלוי סוגה. ולהשערה זאת מוקדם עדיין להתייחס.

החשיבות של קורפוס של השפה המדוברת איננה עיונית בלבד, ויש לה השלכות יישומיות בתחומים רבים האופפים את חיינו, בעיקר בתחומי טכנולוגיות הדיבור, ובפרט בדיבור מסוננת. הפיכת דיבור יציר מכונה לטבעי מאתגרת במיוחד, שכן יש להזין לתוכו את האפיונים העדינים ביותר של דיבור אנושי. אחד מהם – הפחתה אקוסטית של התנועות – היא נושא מאמרם של **אסנת צוקר ונעם אמיר**. בדיבור טבעי וספונטני, השונה מדיבור מתוכנן או יזום, מתרחשות השמטות של תנועות ועיצורים, והתנועות מתקצרות עד כדי כך, שלא קל להפריד בין היחידות (קרי את התנועות מן הפונמות). מה שלא אינטואיטיבי, ובעיניי מרגש, הוא שההפחתות של התנועות לא זו בלבד שאינן פוגעות במובנות, אלא חיוניות למימושה. וכבר למדנו בעבר, שגם פשוט לשוני איננו בהכרח דרך יעילה להקל על הלומד.

שם המספר בעברית מעורר בקרב קהל אוהדי הלשון סערת רגשות שקשה לרדת לעומק שורשיה. האם מקורה בשאלה המגדרית? האם היא קשורה לניגוד בין הצורה

והמין שהדוברים רואים בו מעין סתירה פנימית? בקובץ עוסקים בסוגיה זאת שלושה כותבים – **עינת גונן ודורון רובינשטיין** (במאמר מפתיע במידה מסוימת בממצאיו) ו**אורה שורצולד** (במסגרת דיון בתופעות מורפולוגיות). גונן ורובינשטיין מצאו בקרב הדוברים שחקרו עמידה מפתיעה בתקן; על מנת לתת תחושה של היקפה אצייך, כי מתוך 55 היקרויות, 9 בלבד היו בלתי תקינות. המקוננים על מר גורלה של העברית אולי ימצאו בכך נחמה פורתא, אך החוקרים יצטרכו להסביר את ההבדל בין ממצאיהם לבין ממצאי מחקרים אחרים שהוקדשו לבחינת תופעה זאת. ליישוב הקושי יש השתמעויות באשר לתהליכי נטרול בעברית בכלל ובעברית המדוברת בפרט. יש להוסיף, כי תופעה אחת, שבה הקורפוס מחזק דווקא האחדה בהגייה – כלומר ויתור על הבחנות שנוהגים ללמד בבית הספר, במקרה זה בין תחיליות מש"ה וכל"ב – פותחת את מאמרה של שורצולד שבו מיוחד סעיף לשם המספר, כפי שצוין לעיל. נראה שהרחבת הפרסומים המבוססים על הקורפוס צפויה להאיר את היחסים האמביוולנטיים של המשולש – עברית, תקן ודוברים – והיא מזמנת דיון מרענן בשאלות של תקן ושל הוראתו במערכת החינוך.

שורשיות השורש בעברית והצגת אוצר המילים שלה כמפגש בין שורשים למשקלים או לבניינים, מדגישה את אופייה השמי של העברית, והיא איננה מקובלת על כל הבלשנים. אולם במשך שנים רבות ועדיין כיום, היא נקודת מוצא הן לניתוח של מערכת הפועל הן להוראתה. מסיבה זאת קראתי בעניין רב את מאמרו הראשוני של **עזר ראסין** המציע דרך לתיאור הפעלים שנקודת המוצא שלה היא תבניתית כלומר מצד המילה כשלם. זוויית שכזאת היא עוד ניסיון להבין את האופן שדוברי העברית, המבוגרים והילדים כאחד, תופסים את הסדירויות הגלויות במערכת, כלומר לא את אלה המבוססות על ידע היסטורי או על צורות כתובות. זאת דוגמה מצוינת לתרומת המאגר לניסוח של דקדוק אחר על פי הקורפוס ולשחרור של החוקרים מהכבילות לשפה הכתובה.

תרומה מהותית להבנה של השפה שאנחנו מדברים, מהווה מאמרה של **אילאיל מליבר-יצוב** – "גוני המשמעות של נטיית התחיליות והסופיות של הפועל בעברית המדוברת". לכאורה יש בעברית שלושה זמנים – עבר, הווה (בינוני) ומודוס אחד – ציווי. אילאיל בוחרת להדגיש בדבריה את צורת הנטייה ולא את השמות המסורתיים, ובכך מפנה זרקור לשלל הגוונים האצורים במערכת הדחוסה, והמשמשים לביטוי

תפיסת הזמן, האספקט והמודוס באמצעותה. אף על פי שהממצאים העולים מן השפה המדוברת אינם שונים באופן משמעותי מאלו העולים מן השפה הכתובה, הבחינה של פעולות הגומלין ביניהם וההסתכלות עליהם בתפקידיהם בשיח הרחב יותר, מאפשרת אפיון מרחיב של מקומם במערכת. העובדה שאפשר לאתר אותם על בסיס צורותיהם, ולא להיות שבויים בשיוס שלהם, פותחת צוהר נוסף לעושר השפה השמור לבעליה.

ממצאה הראשוניים של **סמדד כהן** הם עדות נוספת לחשיבות המאגר לצורך טיפולוגיה של העברית כשלעצמה ובהשוואה לשפות אחרות. נבחן את שתי החלופות: "ראיתי" ו"אני ראיתי". בראשונה הציין של הגוף הוא פנימי (בגוף הצורה) ובשנייה - חיצוני, ככינוי גוף עצמאי. מקובל למיין שפות לשתי קבוצות: אלה שציין הגוף מושמט בהן, ואלה המאפשרות להוסיפו. נשאלת השאלה, היכן למקם את העברית. האם בחלופה הראשונה בהשמטת כינוי הגוף, או שמא – כפי שמסתבר מתוך מחקרה – דווקא בחלופה המאפשרת הוספה שלו. המגדריות בעברית כבדה "סקסמניאקית" בלשונה של יונה וולך, ולכן חשוב לעמוד על מניעי הבחירה להוסיף צייני גוף, שמקורם בפרגמטיקה, במבנה ובסמנטיקה. הממצא מעניין בהיותו אפיון נוסף שבו מיטשטשת ההבחנה בין זכר לנקבה המרמז על מגמה של שינוי; ושינויים נוטים להתחיל בשפה המדוברת.

נמרוד שתיל מתמקד בסמיכויות בעברית, ואלה כידוע מסגירות את דרגת ההיכרות של הדובר עם השפה. יש שלוש דרכים ליידע סמיכות – וכל אחת משמשת לתפקיד ייעודי. החוקר רואה בשינויים החלים במערכת זאת רמז לשינוי טיפולוגי בעברית, המקרב אותה לאנגלית שאיתה היא באה במגע הולך ומתעצם. היידוע הכפול – של שני איברי הסמיכות – נשאר עדיין לא ברור, ואולי הוא תוצר לוואי של ההפקה, שבשפה הכתובה ינופה, אך במדוברת הוא נוכח.

סדר המילים בעברית בדיבור הספונטני המובא במאגר, חופשי יותר מזה שבדיבור מתוכנן או בשפה כתובה. על פניו נראה כאילו בדיבור הספונטני יש אי-סדר. **אסתר בורוכובסקי בר-אבא** "עושה סדר" באי-הסדר הזה. היא מראה שיש חוקים הנשמרים גם בדיבור הספונטני, ויש רצפים שלא ייתכנו בו. מתוך המבנים החדשים האלה – ראשיתו של דקדוק בהתהוות – שהתמסדו, היא מביאה דוגמאות למבעי ייחוד ולמבעים ממוקדים. כדאי לשים לב להבדל בין משפטי הייחוד כפי שנהגו ללמד אותם – "ירושלים - הרים סביב לה" לבין מבעי הייחוד המעניקים לדובר כוח בזכות הבחירה

שלו היכן למקם אותם: להציג רכיב בראש המבע כדרך להעלות נושא חדש; להקדים רכיב כדרך להבלטתו; להוסיף רכיב בסוף המבע כדרך לחידוד האמירה או לדיוקה. כמי שחקרה את העברית המדוברת לעומק, היא מציפה דוגמאות מתוך המאגר, שמתגלה בהן התהליכיות המביאה את הדובר "לעטוף" את דבריו ברכיבים שונים בעלי תפקידים מוגדרים בשיח, ולמקם אותם בראש המבע או בסופו.

גילוי נוסף המתאפשר בזכות המאגר של דיבור ספונטני, מתמקד בשאלת סימון פרוזודי של חידוש ונתון בשיח. **אילאיל מליבר-יציב ואלדעה ויצמן** בדקו את מידת ההתאמה בין סימון זה לבין הסימון הקיים במארג הטקסט הכתוב. את הסימון הפרוזודי הן איתרו על סמך שינוי בתדר הבסיסי של הרכיבים הלשוניים. למעשה מאמרן מייצר מפגש בין שני תחומים, העונה במידה רבה על ציפיות אינטואיטיביות של הדוברים, שבפרוזודיה יהיה ביטוי ברור ובר-מעקב של משמעויות המבעים. מפתח במיוחד בעיניי הוא הממצא שהתקדמות בסיפור מלווה בעלייה בגובה הטון מיחידה ליחידה "הסימון הפרוזודי הולך מתעצם ככל שהסיפור מתקדם" (עמ' 450), והוא משמש את הדובר כמעין "אפקט שחרזאדה", כדרך להכריז שעדיין יש לו מה להגיד. הקשר וההתאמה בוודאי מורכבים, אך פותחים אופקים רבים לדיון בהנגשת השפה ובגיוסה לצרכים קליניים ותקשורתיים כאחד.

"קטעת לי את חוט המחשבה" היא אמירה מוכרת, כאשר הדובר מרגיש שבן השיח שלו פגע ב"חוט השיחה" שלו, במילותיהם של **תמר סוברן** ושל **ג'וזף גרימס**. ככל שמתקדמים בקריאת הקובץ, גדל המנעד של יחידות הניתוח ומאפשר מבט-על שלם יותר. שיחת הטלפון שתמר בחרה כדגם ראשון לניתוח, מזכירה לי את ספרי הילדים של חנה הורן – הלו הלו אמא, והלו הלו אבא (כנרת: 2000; יסוד: 1966; בהתאמה). הדגם השני של שיחה רבת משתתפים פנים אל פנים מאזכר את עבודתה העשירה והמחכימה של דבורה טאנן. משני הדגמים עולה, כי שיחה היא הרבה יותר מאשר אוסף של פעולות דיבור, וכי אי-כיבוד התור או התפרצויות אינם מביאים את הדוברים ליצור חוט שיחה משל עצמם, אלא מייצרים הקשבה אחרת, דריכות שהיא תנאי ליכולתו של הדובר "לקפוץ לשיחה". לתחושתה של הכותבת, הם מבטאים דווקא רצון להגיע לסוג של הסכמה.

מאמרה של **סול אזואלוס-אטיאס** נשען על מחקריהן של מירה אריאל ואסתר בורוכובסקי בר-אבא ועל עבודותיו של שלמה יזרעאל, ביניהן מאמר המופיע בקובץ זה

שלא התייחסתי אליו בפירוט. כשקראתי את מאמרה, נזכרתי בעבודה שהשוותה את אוצר המילים של בני קיבוץ עם זה של בני שכונה סוציאקונומית נמוכה בחיפה. להפתעת כל בעלי הדעות הקדומות, דווקא הקיבוצניקים נזקקו לפחות מילים כדי לתקשר, שכן רמות הקרבה וההבנה ביניהם היו גבוהות כל כך, עד שהן ייתרו כל עודפות בשיח שלהם. כך מצאה גם החוקרת כאן "בנסיבות שבהן יש לדובר בסיס להאמין שבן-השיח עשוי שלא להבין כוונתו, רמת העודפות של הדברים מגיעה למקסימום" (עמ' 499). הביטוי לכך הוא מספרם הנמוך של משפטים חד-איבריים, קרי, משפטים הכוללים פרדיקט בלבד ללא אזכור מפורש של הסובייקט. מאחר שמשפטים כאלה שגורים מאוד בעברית שאנו מכירים, ראוי לברר את תפוצתם ואת הגורמים המשפיעים עליה דווקא בקורפוס של דיבור ספונטני. אני ממליצה לקרוא את המאמר הזה, שכן סיכום שלי יחטא להבחנות המעניינות המובאות בו.

בעוד סול מתמקדת ברמת ההבנה בין הדוברים, בחרו שלושת הכותבים – **זהר לבנת**, **נעם אמיר ועינת גונן** – במילה "עכשיו" כמקרה מבחן ועליה הפעילו ניתוח אקוסטי. הם שקלו את ההיבט הפרוזודי כקריטריון להכרעה בין שני שימושים של "עכשיו": סמן שיח ותיאור זמן. ב-27 מבין 31 היקריות, סמן השיח "עכשיו" בא בתחילת יחידת הנגנה. ואכן אפיון זה מתברר כמובחן, ולפיכך מוצלח לצורך סימונה של "עכשיו" כסמן שיח, בשונה משימוש אחר בה – כתיאור זמן.

יעל זיו מעלה שאלה חשובה מאין כמוה: כיצד לנתח ביטויי עמדה – כמו "אני חושב", "נראה לי", "לדעתי" וכן "בטח" – מבחינת תפוצתם ותפקידיהם. היא מצאה שלא כל "אני חושב" אכן מעיד על עמדת הדובר, ולעיתים איננו אלא חלק מהשתגרות דקדוקית של ביטוי שבמהותו הוא אפיסטמי. המאמר מסקרן משום שהוא מפרק את הרכיבים השונים המוכרים כמבטאי עמדה, ובוחר את טווח ההשפעה שלהם, המתברר כפרופוזיציוני. הקריאה מהנה ומזמנת חשיבה מעבר לנתונים הנוכחיים.

אילו אני עורכת הקובץ, הייתי ממקמת את מאמרה של **יהודית הנשקה** בצמוד למאמרו של שמואל בולוצקי; הוא נע על הציר שבין אידיולקט (למשל דוברת ממוצא מזרחי) לבין סוציולקט (למשל של יוצאי הפריפריה). בזכות העובדה שהוא נערך כעת, שבעים שנה אחרי קום המדינה, מכוונת החוקרת את דבריה המאלפים "ללשונם של בני הדור השני, השלישי ואולי אף הרביעי, בני נוער ואף ילדים צעירים" (עמ' 551). מושא המחקר שלה כאן הוא גברת פורטונה, בחירה אופטימית ונהדרת של שמה. היא

עלתה ארצה ממרוקו בשנת 1961 בהיותה בת 25, דוברת ערבית-יהודית וצרפתית, שלא הסתייע בידיה ללמוד לקרוא ולכתוב בעברית. פורטונה מספרת אגדה שמקורותיה תלמודיים, ושווה לקרוא את המאמר קודם כול בזכות הניתוח הספרותי שהנשקה מציעה לגרסה שבפיה. באוצר המילים שלה יש פריטים רבים שמקורם בערבית ולהם "כסות עברית דקה", כלומר תרגומי שאילה רבים. הדוגמאות מאלפות. אחד הצירופים המשובצים בסיפורה הוא "אשת חיל", שמספר משלי התגלגל לעברית החדשה, שבה פירושו הושפע מזה הנוהג בידיש והחמיץ את המשמעות שנכרכה בו בלשונות היהודים האחרות. לדוגמאות אלה מצרפת החוקרת אפיונים פונולוגיים שאומצו והוגזמו בידי אלה, שניסו לתפוס את המייחד את לשונם של יוצאי מרוקו בארץ. אף על פי שרישומה של הערבית-היהודית על הסוציולקט הרווח בפריפריה הוא גדול, הוא לא חלחל במלוא כוחו ועושרו אל המרכז, כנראה משום שהעולים ממרוקו הגיעו ארצה בעיצומו של תהליך התחדשות הדיבור – התחייה – והוא החל לתת אותותיו רק באמצע המאה העשרים. לחוקרים, כמו יהודית הנשקה, יש הזדמנות ואתגר לקומם את מעמדו, במיוחד בשעה שהדיבור העברי הספונטני מונח כמסד לתיאור העברית החדשה. מה שנראה או נשמע כחריגה או סטייה מנורמה בלבד לאזניים ערלות ולא משכילות, מתפענח כחלופה מרחיבה ומעשירה בזכות אוזניים דו-לשוניות כרויות.

שיתוף פעולה רחב היקף, טכנולוגיות חדשות בהקלטה ובעיבודים של קבצים קוליים שבמשך שנים רבות היו חמקניים עבור החוקרים, ונכונות לשקול מחדש תיאורים מסורתיים – כל אלה מהווים את השלב הבא במה שנחשב להישג הגדול ביותר של הציונות – התחדשות העברית כשפת אם וכשפת יומיום אופפת כול – באמצעות בחינת דיבור ספונטני בה. הקובץ שלפנינו הוא ציון דרך מכובד בעשייה זאת.